

שמואל יוסף עגנון

למלאות לו ששים שנה / מאת אליהו מיטוס

המספר' בא אלא לצייר, דוגמת צייר אמן בצבעים, רק את האורות והצללים, את הגוונים והמראות שבחיים, וכתוך התגבבות הצבעים בולטת הנשמה וה' תוך שבעניין.

עגנון, כפי שאמרתי לעיל, הטביע את החיים המתוארים אצלו בנוסח מסויים; שרשיות בהם, קביעות מור' זקה, באשר הם מעורים בבטחון הג' דול בהשגחת הבורא, ולפיכך, אם אפי' לי התחוללה סערות בנפש, אם תארע חקיה למישהוא, הרי הרחמן ישיבהו לדרך הטוב והכל יבוא על מקומו בשי' לום ("סיפור פשוט"). הנוצעים הנפי' שיים של גיבוריו -- כרות עובר בע' ננים הם; האוכך יחבהר בחסדיו הר' בי. לפי שכך דרכו של עגנון ביצי' רת הנוסח של הסיפור העברי העממי, דוגמת סיפורי מעשיות שבספרות התורנית והחסידות; הבטחון באלו' הים, החולץ את היהודי מכל צרה -- הריהו הרקע שעליו מתרחשים סיפורי עגנון. אך מי שסבור שאין מהטרא' גיות הגורלית ומהאבקות הנפשית הנסערת בסיפוריו של עגנון אינו אלא טועה. אמנם, על חריפות התסביכים הנפשיים של הרבה מגיבוריו מחטה הסגנון העממי המנוסח, כפי שהוכרזי לעיל, שהוא "כמי השילות ההולכים לאט", אך מתחתם תהומות סוערים, מאבק האיש באלוהים או בגורל, מאב' קו בנפשו, במזיקין שבלב, הסוחבים אותו אל הסטרא-אחרא. שכן גיבוריו הנם בכל זאת גיבורים, הם נלחמים במזיקין הללו ונמשכים אל הזוהר העליון של ה"אני" השני, זה "Alte: ego" שלהם, היסוד הנצחי, הטהור, הנאור שבלב, ולפיכך גיבוריו הם לפעמים מזורים ובלתי מובנים, הם הולכים כסהרורים בעולמו של הקב"ה, וקלעים בפף-הקדע של חזיונותיהם המ' גוגדות. אך, כפי שאמרתי, תמיד מנ' צח הלב דנאמו, השואף במאבקו הק' שה אל האור, אל התגלות האלוהי שבנפשו, ה"שומר אמונים לאהבתו הראשונה, הקדמאית" ("שבועת אמי' נים") מכאן הסמליות הרבה שבתי' אוריו של עגנון, אפילו בריאליסטיים ביותר, סמליות העוברת לעתים למיס' טיקה עמוקה, בחינת רוי'דרוין.

יש להדגיש עוד את העליליות שבסיפוריו. עם כל הצרופים הססגוניים והתורניים ועם כל התום והעי' דון והליריות הרבה, יש בהם הרבה מן הדינאמיקה שבעלילה; עגנון קי' פל ביצירותיו (בסיפוריו הריאליים, כגון "בנערינו ובזקנינו") את כל ההוי' וההויה של היהדות הגאליצאית בתקופה ידועה, בין סופה של "ההשכלה" וראשיה של תנועת הציונות. הוא נתן לנו מעין "אפוס" של העיירה הגאליצאית על כל סיפוסיה, דוגמת מה שעשה מנדלי לעיירה הוואהלינית. כך נתן לנו את סיפור חורבנה של עיירה זו ברומן "אורח נטה ללון", וכן אנו רואים גם ברומן הארצישראלי "תמול שלשום", סיפור ריאליסטי בע' צם, שגם עליו נסוכה אותו רוח אגדית עם כל הסממנים העממיים, האופייניים של עגנון, המעלים הרבה מפרקיו לשיא של סמליות מצד אחד, ומאידיך הופכים הרבה מדבריו לסטירה אלי' גורית, למשל המעשה בכלב "בלק". ובוה גם כן כוחו -- כוחו של סופר עממי, שצר צורה לתקופתנו.

עגנון הוא, לפי חטיבת יצירתו, סר' פר עממי, שכן כוחו ביצירת דפוסי' הבעה מיוחדים, עממיים, שבהם שבר' עים אף התיאורים והחזיונות, הרחוקים מאוד מלהיות עממיים, העשירים אפילו בסבוכים נפשיים עמוקים. צורת סיפור' דו -- הריהו הנוסח של סיפור'דמעשה העממי, שיש עמו מבינת החיים ומטעם זקנים, אך עם כל היותו עממי, הרי רחוק הוא מן "ההמוניות" הגסה, סי' נורו הוא רוחני, אך אין בו מן הכרטוגיה למעוף רעיוני, כאצל פרין, למשל. הוא סיפור פשוט. כך מספר העם, כך מת' בל הוא את סיפורו בדברי חכמים וב' חידות מני קדם. ומשום זה איאפשר לוכר על עגנון, שהוא בחינת מסגנון, סטיליזאטור בלע"ז, -- מקורי הוא, הגם שאב את סממניו מבארות הספ' רות התורנית והחסידית; בדרך, שסלל לעצמו, קבע עגנון ליצירתו חטיבה מיוחדת, החופשית מכל השפעות-חוץ. והוא תמיד נאמן לעצמו. אחד הוא בסג' צונו, בין באופי' הסיפור, ובין הרוח החיה בין השיטין, לסגנון יש משלוח זקנים, יש בה אותה חוכה סולחת ונכונה שבהומור, השיחה שוטפת במ' תינות, בהרבה פרטים, צדדיים לכאר' רה, ובעקיפין, הציורים מתגובבים, הגם במאמרים מצומצמים, ומבליטים את עצם הענין, והסיפור נבלע בנעימה.

אבל יחד עם ההומור הפיקה מצוי עגנון לפרקים גם אצל הגרוטסקה. אכן, אין זו אותה גרוטסקה גטה, המתכוונת להוקיע לעין את הפגום ויוצא דופן לשם צחוק והקלת-ראש, אלא אותה, שהיא מחוייבת המציאות לגבי ההומור הזוב, שאינה עוקצת ואינה מכאיבה, אלא מעיפה עלינו בת-צחוק סלחנית לגבי העקמומיות שבאדם, מעין זו שאנו מוצאים אצל גוגול הרוסי. אגב, יש כמה קווים משותפים, אף כי בשטח אחר, בין עגנון העברי וגוגול הרוסי, בין במובן ההתאהבות ב"אנר של ההוי' הפשוט, העממי, המושרש כולו בקרקעות, ובין מצד הנטייה המיטטית, האגדית, והליריות העדין, נטייה גרו' טסקית זו שבציור רואים אנו אצל עג' גון בדבריה, למשל, על אנשי שבוש או בוציאץ, ארחם ורבעם, להיסותם אחרי הולילה, כל אותם החנוונים, הסרטורים, האברכים, המתמשכלים למחצה, מתוך שעמום, והציונים למחצה, וכל גשי' החייל שבעיירה הגאליצאית. אמנם, בין אלה מסתובבות גם נפשות מוקסמות מאופקים אחרים, נפשות יקרות, חול' מות, שכאלו נפלו לשם מעולם אחר, אך אלה הם דף מיוחד ביצירתו של עגנון; הללו כאילו מחפים על הירוקה העומדת של חיי העיירה בקרני זוהר של פרישות ואצילות; אלה הם מעוי' כם האבדה, הצד השני, ואולי העי' קרי שביצירתו, הנותן את הטון העליון לנגינה העגנונית, הרוח החיה שבסג' צונו. שכן עגנון בלהטי כגונו מרחיק אפילו את ההוי' של זמננו למרחק ידוע, ועליידי כך מקבלת אצלו הפרספקטיבה גוון רומאנטי, והמציאות נהפכת גם היא לאגדה.

ועוד עיקר אחד ביצירתו של עגנון: הוא אינו מחטט בהפעליות נפשיות, בנפתולי-רוח מסוכנים, כדרך המספרים המודרניים, אם כי גם הרבה מגיבוריו רוחם מרחפת על פני התהום, אלא אצי' לו מעמדים נפשיים יוצאים מעצם התי' אור של הפרטים החיצוניים, כאילו אין